

Begrebsparret emisk og etisk

– en reflektiv brug af betegnelser

Denne artikel slår på tromme for en eksplicit og reflektiv brug af betegnelser. Særligt vigtigt er det at tydeliggøre om en anvendt betegnelses indhold hævdes at have haft en konkret betydning for fortidens mennesker, fællesskaber og samfund, eller om den anvendte betegnelse er en nutidig konstruktion foretaget af forskeren for at kunne analysere sit empiriske materiale og formidle sine resultater. Der gives eksempler på problematisk anvendelse af centrale betegnelser hentet fra den maritime forskning. På baggrund af disse eksempler argumenteres der for det stadig relevante i at spørge til en betegnelses kontekstuelle forankring, og til at gøre dette foreslås begrebsparret emisk og etisk anvendt.

I en artikel fra 1944, forfattet af arkæologen Alex D. Krieger, kritiseres den arkæologiske praksis for primært at klassificere med det formål at lette arbejdsbyrden i forbindelse med dokumentation af artefakter. Krieger fandt det problematisk, at dokumentation og klassifikation, ifølge ham, havde udviklet sig til primært at dokumentere udsagnsmæssigt passive forhold uden relevans for fortidens mennesker (Krieger 1944). Problemet er, at en ikke-refleksiv fremstilling af klassifikationer kan tvinge et empirisk materiale ind i systemer, der slet ikke, eller i mindre grad, er egnet til at belyse problemstillinger af socialantropologisk karakter.

Det er min opfattelse, at dét Krieger for over 60 år siden henledte vores opmærksomhed på til dels er gået i glemmebogen. Det er i hvert fald et sjældent set diskuteret emne i vor tids teoretiske diskurser, der stadigvæk domineres af diskussioner omhandler relationen mellem det processuelle og postprocessuelle. Som påpeget fornylig af arkæologen Marie Louise Stig Sørensen er der dog al mulig grund til fortsat at diskutere selv gamle veletablerede begreber og koncepter samt typer og typologier (Sørensen 2015). "...we have lost intellectual concern with what the type concept refers to and what the typological constructions reveal", som Sørensen udtrykker det (Sørensen 2015: 90). Dette tab af refleksion og diskussion har konsekvenser. Vi begrænser dels muligheden for en grundlæggende forståelse af vores primære forskningsobjekter, nemlig de arkæologiske genstande, og dels muligheden for at klarlægge de hensigter der ligger bag et hvert klassifikationssystem og begrebsapparat (Sørensen 2015: 90).

Generelt er det hensigtsmæssigt at overveje, hvilke data der registreres, når et arkæologisk materiale dokumenteres. Men mindst lige så vigtigt er det at være eksplicit og reflekterende omkring, hvornår en betegnelse, analyse eller diskussion hævdes at have haft direkte relevans for de historiske mennesker, fællesskaber og samfund der udforskes, og hvornår en betegnelse, analyse eller diskussion mere abstrakt anvendes til at belyses strukturer og relationer blandt de analyserede samfund og fællesskaber.

At der reflekteres så lidt over en typologis, betegnelses eller metodes ophav kan skyldes, at mange arkæologer i dag opfatter sådanne problemstillinger som ældgamle og irrelevante. Som noget der for længst er uddebatteret og som nu er klarlagt.

Så hvorfor skal vi belemres med denne debat endnu engang? Mit svar må blive et spørgsmål: Kan noget så centralt som dialektikken mellem den måde vi som forskere i dag forstår og beskriver en genstand og den måde hvorpå fortidens mennesker forstod og beskrev den samme genstand afklares endeligt? Det mener jeg ikke. Derfor vil jeg i det følgende foretage et forskningshistorisk oprids af begrebsparret emisk og etisk. Dernæst give eksempler på problematisk anvendelse af betegnelser indenfor den maritime forskning, og endelig argumentere for det stadig relevante i at spørge til udgangspunktet for, og hensigten bag, en typologi, betegnelse eller metode.

Klassifikationer har et formål

Alex D. Kriegers ovenfor nævnte kritik inspirerede en række forskere. En af disse var arkæologen John Otis Brew, der arbejdede videre med Kriegers understregning af, at alle klassifikationer er fremstillet formålsorienteret. Brew blev blandt andet kendt for det retorisk stærke udsagn: "I repeat, we need more rather than fewer classifications, different classifications, always new classifications, to meet new needs. We must not be satisfied with a single classification of a group of artifacts or of a cultural development, for that way lies dogma and defeat." (Brew [1946]1968: 65).

Brews tydelige fremhævelse af de mange forskellige måder, et arkæologisk materiale kan og skal klassificeres på, var et vigtigt bidrag til både metodiske og teoretiske diskussioner indenfor arkæologien, men i hans iver efter at fremhæve det subjektive i forskerens klassifikationskriterier (Brew [1946]1968: 46), overså Brew, at "Simply because an investigator selects the attributes he is interested in does not at all mean that the attribute clusters he gets are not real, or non-random (nor that the makers of the items did not recognize this fact)." (Hill and Evans 1972: 246). For nogle forskere blev det nu et mål at bestemme, hvorvidt en klassifikation kunne finde forståelse og forankring blandt dem, der fremstillede og brugte genstandene eller ej (Sturtevant 1964; Harris 1968).

Fra analysemetode til definitionsværktøj

For tydeligt at kunne adskille de to typer af klassifikationer, med vidt forskelligt potentiale for beskrivelsen af handlinger og strukturer, var et begrebsapparat nødvendigt. Lingvisten Kenneth Lee Pikes beskrivelse af metoderne; *emic-analyses* og *etic-analyses* blev fundet anvendelige. Begrebsmæssig er *emic-analyses* udviklet fra *phoemic* (fonematisk), der betegner de for aktøren meningsfulde forskelle i udtalen af et sprog, mens *etic-analyses* er udviklet fra *phonetic* (fonetisk), der betegner de for aktøren meningsløse forskelle i udtalen af et sprog (Pike 1954: 8). Dog blev det nødvendigt at tilpasse Pikes lingvistiskbaserede analysemetoder og begrebsapparat til at kunne anvendes i socialantropologisk sammenhæng (Harris 1968: 569f.). Resultatet blev, at *emic statements* (emiske udsagn) blev beskrevet som "...logico-empirical systems whose phenomenal distinctions or 'things' are built up out of contrasts and

discriminations significant, meaningful, real, accurate, or in some other fashion regarded as appropriate by the actors themselves." (Harris 1968: 571). *Etic statements* (etiske udsagn) blev beskrevet som "...statements depend upon phenomenal distinctions judges appropriate by the community of scientific observers." (Harris 1968: 575).

På denne måde blev det muligt at skelne mellem de to forskellige udsagnstyper, men det skal bemærkes, at Marvin Harris' insisteren på at adskille de to udsagnstyper ikke skal ses som "...a greater or lesser 'reality' or a higher or lower scientific status for either of them." (Harris 1968: 579). Harris' mission var udelukkende at opnå begrebsmæssig og metodisk tydelighed og stringens.

Når man analyserer brugen af begreberne emisk og etisk i socialantropologisk og arkæologisk sammenhæng, bliver det tydeligt, at forståelsen af begreberne gennemgår en transformation fra M. Harris' udgangspunkt i 1960'erne, hvor betegnelserne primært anvendes om to forskellige metoder, til arkæologen Brian D. Haydens brug af betegnelserne 20 år senere, hvor der er tale om konkrete definitionsværktøjer. Hayden anvender begreberne emisk (*emic*) og etisk (*etic*) med følgende definitioner: "Emic: refers to the way indigenous groups classify objects or behavior which they use...Etic: refers to the way "scientists" (in this case, archaeologists) classify objects or behavior to resolve specific problems, or find out specific types of information." (Hayden 1984:80).

I langt de fleste arkæologiske studier vil de studerede individers forståelse og brug af redskaber og betegnelser, dvs. de emiske forhold, kun kunne sandsynliggøres. Selv i de studier, hvor vi kender til nogle af det studerede samfunds betegnelser, kan datidens forståelse af disse være yderst svær at klarlægge. Men det efter min mening mest problematiske er, når et begrebs emiske og etiske forankring sammenblandes. I det følgende vil jeg give eksempler på den sidst nævnte problematik – indenfor den maritime forskning.

Eksempler på den emisk-etiske problematik i den maritime forskning

Betegnelsen kogge anvendes etisk af arkæologer til at beskrive en fartøjstype med en række karakteristiske skibsdetaljer såsom; en ret for- og agterstævn, kravel-

lagte bordplanker i bunden og klinklagte bordplanker fra kimmingen og op efter (Fig. 1) (Crumlin-Pedersen 2010: 118). Men koggebetegnelsen har også en emisk anvendelse, nemlig i skriftlige kilder fra middelalderen. Nogle forskere mener, at de ovenfor nævnte karakteristiske skibsdetaljer, der arkæologisk anvendes til at definere skibstypen en kogge, også blev anvendt til at definere, hvad en kogge var i middelalderen. Andre forskere mener, at den emiske brug af betegnelsen udelukkende var en beskrivelse af, hvor meget et skib kunne laste (se Jahnke 2011 for en introduktion til diskussionen). Hvordan den emiske anvendelse af betegnelsen kogge skal forstås, er der således ikke konsensus om, og derfor er det essentielt at klargøre, om betegnelsen kogge anvendes emisk eller etisk.

Et andet eksempel er betegnelserne krigsskib og handelsskib. I de få tilfælde hvor betegnelserne forekommer på runesten og i skjaldekvad, er det altid anvendelsesrelateret. Der er altså skibenes anvendelse, der udtrykkes emisk i kraft af betegnelserne herskip (et krigsskib) og kaupskip (et handelsskib) (Jesch 2001:

122f.). Det betyder, at hverken krigsskib eller handelsskib var emiske betegnelser reserveret til bestemte fartøjstyper, men derimod blev betegnelserne sandsynligvis anvendt til at beskrive et fartøjs situationelle funktionelle anvendelse. Betegnelserne krigsskib og handelsskib anvendes dog også etisk, og i denne brug er der tale om skibstyper, der defineres ud fra fartøjets længde-breddeforhold (Bill 2010; Andersen & Andersen [1989] 2007: 353). Den emiske og etiske brug af betegnelserne er således modstridende, og derfor er det nødvendigt at fremhæve, om betegnelserne anvendes emisk eller etisk.

Som et sidste eksempel på en betegnelse med en iboende emisk-etisk problematik nævnes ledning. At begrebets emiske anvendelse gennemgik markante forandringer fra det i dansk sammenhæng anvendtes første gang i Knud den Helliges gavebrev i slutningen af 1000-tallet til forståelsen og brugen af begrebet i de skandinaviske landskabslove fra 1200-tallet synes tydeligt (Lund 1996: 19 & 23). Men hvordan betegnelsen så anvendtes emisk i henholdsvis 1000-tallet og 1200-tallet er uklart.

Fig. 1 HANSE KOGGE, en rekonstruktion af Bremerkoggen (her anvendt etisk, med henvisning til skibsfundets konstruktionsmæssige karakteristika), der blev udgravet i 1962 (Hoffmann & Schnell (red.) 2003). Foto: Werner Karrasch, Vikingeskibsmuseet i Roskilde.

Christen S. Thestrup tolkede for næsten trehundrede år siden ledingen i middelalderen som en af kongen indført organisation til "...Landets Defension" (Thestrup 1756: 246). I modsætning til Thestrup mente historikeren Kristian S. A. Erslev ikke, at middelalderens ledingsorganisation var en defensiv foranstaltning. Erslev opfattede *landeværnet* som den defensive del af landets militære organisation, hvor alle havde pligt til at deltage. *Ledingen* var derimod den offensive del af den militære organisation (Erslev[1898] 1972: 221-227). Denne todeling af den militære organisation betvivlede historikeren Erik I. Arup. Det var Arups påstand, at militæret i middelalderen kun bestod af én organisation, der både varetog defensiven og offensiven (Arup 1914: 156-162). Men hermed var diskussionen vedrørende ledingsorganisationens primære militære sigte ikke slut. I 1965 tolkede historikeren Carl A. Christensen det som ledingsorganisationens primære formål, at transportere tropper hurtigt frem til en krigstruet landsdel. Altså var ledingen ifølge Christensen en middelalderlig organisation, der hovedsagligt blev dannet til rigets forsvar (Christensen 1965: 443-450). Godt 20 år senere publicerede historikeren Niels Lund en artikel, hvori leding tolkedes som en offentlig forpligtigelse til det danske riges forsvar, mens de offensive udenlandstogter bestod af de private lið, der var centreret omkring rigets stormænd og kongen (Lund 1986: 105-119). I 1996 uddybede Lund sin tolkning af højmiddelalderens leding og mente nu, at organisationen kunne beskrives som følgende en kronologisk udvikling fra først at være en herremandsleding, der var offensiv for siden at udvikle sig til den leding, der nævnes i både Jyske Lov og Skånske Lov (Lund 1996: 384). Historikeren Rikke Malmros mente derimod, at den danske ledingsorganisation i udgangspunktet (1000-tallet) både havde en defensiv og offensiv karakter. Den samlede befolkning var pligtig til at yde hvad enten der var tale om defensive eller offensive militære operationer (Malmros 2010: 157).

I den arkæologiske forskning er der bred enighed om, at en ledingsorganisation skal forstås som et i nogen grad centralt kontrolleret søforsvar, og at dette har eksisteret fra anden halvdel af 900-tallet (Jensen 2004: 426 med henvisninger), men om ledingen var et kongeligt regale diskuteres fortsat blandt både arkæologer og historikere (se Ravn 2014 for en introduktion til diskussionen). Det er desuden blevet hævdet, at

ledingsorganisationen fortrinsvis var en organisation til indkrævning af skat (Varenius 1998: 84 & 90).

Kilderne til at forstå ledingsorganisationen er så mangelfulde, at det ikke er muligt på overbevisende måde at sandsynliggøre, hvornår den blev grundlagt, og hvordan den var organiseret. Ledingens emiske indhold i den sene del af vikingetiden og højmiddelalderen er således umulig at bestemme entydigt på det nuværende kildegrundlag, hvilket efter min mening betyder, at vi eksplicit skal redegøre for den måde hvorpå begrebet anvendes i en forsknings- og formidlingsmæssig sammenhæng. Desuden skal vi gøre os klart, at anvendelsen af ledingsbegrebet på nuværende tidspunkt må opfattes som en etisk konstruktion. Betegnelsens emiske anvendelse fortaber sig i fortidens tåger.

Afslutning

Med denne artikel håber jeg at have vist, hvorfor det forsåt er vigtigt med en eksplicit og refleksiv tilgang til en anvendt betegnelse historiske eller nutidige forankring. Det er nødvendigt at gøre sig klart, hvornår en betegnelse anvendes til at udtrykke konkrete af forskeren opstillede karakteristika ved en genstand eller struktur, og hvornår en betegnelse anvendes med en påstand om en iboende relation til datidens ideer om, og forståelse af, genstanden eller strukturen. Både emiske og etiske betegnelser kan bidrage til forståelsen af fortidens mennesker og deres samfund, men den måde hvorpå de anvendes skal forstås og diskuteres i den ramme indenfor hvilken, de er skabt.

Litteratur

Andersen, B. & Andersen, E. [1989] 2007
Råsejlet – Dragens Vinge. Roskilde.

Arup, E. 1914
Leding og ledingskat i det 13. aarhundrede.
Historisk Tidsskrift, 8, 5. s.141-237.

Bill, J. 2010
Viking Age ships and seafaring in the west.
In: Iben Skibsted Klæsøe (red.): *Viking Trade and Settlement in Continental Western Europe*. s.19-42.
Copenhagen.

- Brew, J. O. [1946] 1968
Archaeology of Alkali Ridge, southeastern Utah. With a review of the prehistory of the Mesa Verde division of the San Juan and some observations on archaeological systematic. New York.
- Christensen, C. A. 1965
Leidang (Danmark).
I: Johannes Brøndsted, Lis Rubin Jacobsen, Georg Rona, John Danstrup & Allan Karker (eds.): *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Fra vikingetid til reformationstid*, bind 10. s.443-450. København.
- Crumlin-Pedersen, O. 2010
Archaeology and the Sea in Scandinavia and Britain. A personal account.
Maritime Culture of the North 3. Roskilde.
- Erslev, K. S. A. [1898] 1972
Valdemarerens Storhedstid. Studier og Omrids.
København.
- Harris, M. 1968
The Rise of Anthropological Theory. A History of Theories of Culture. London.
- Hayden, B. 1984
Are Emic Types Relevant to Archaeology?
Ethnohistory, Vol. 31, No. 2. s.79-92.
- Hill, J.N. & Evans, R.K. 1972
6. A model for classification and typology.
In: David L. Clarke (red.): *Models in Archaeology.*
s. 231-273. London.
- Hoffmann, G. & Schnall, U. (red.) 2003
Die Kogge. Sternstunde der deutschen Schiffsarchäologie.
Bremerhaven.
- Jahnke, C. 2011
Koggen und kein Ende: Anmerkungen zu den Thesen von Reinhard Paulsen und Detlev Ellmers.
Verein fuer Luebeckische Geschichte und Altertumskunde, Vol. 91. s.305-320.
- Jensen, J. 2004
Danmarks Oldtid. Yngre jernalder og Vikingetid 400-1050 e. Kr. København.
- Jesch, J. 2001
Ships and Men in the Late Viking Age. The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse.
Woodbrigde.
- Krieger, A. D. 1944
The typological concept.
American Antiquity, Vol. 9, No. 3. s.271-288.
- Lund, N. 1986
The armies of Swein Forkbeard and Cnut: leding or lið?
Anglo-Saxon England, 15. s.105-118.
- Lund, N. 1996
Lið, leding og landeværn. Hær og samfund i Danmark i ældre middelalder.
Roskilde.
- Malmros, R., 2010
Vikingernes syn på militær og samfund. Belyst gennem skjaldenes fyrstedigtning.
Århus.
- Pike, K. 1954
Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior, vol. 1.
Glendale.
- Ravn, M. 2014
Bygning og brug af skibe til krigsførelse i 1000-tallets danske rige.
Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Sturtevant, W. 1964
Studies in Ethnoscience.
American Anthropologist, Vol. 66, No. 2 s.99-131.
- Sørensen, M. L. S. 2015. Paradigm lost – on the state of typology within archaeological theory. In: Kristian Kristiansen, Ladislav Smejda & Jan Turek (red.), *Paradigm found. Archaeological Theory. Present, Past And Future. Essays in Honour of Evzen Neustupný: 84-94.* Oxford & Philadelphia.
- Thestrup, C. S. 1756
Danmarks og Norges Krigs-Armatur i de ældste, mellemste og sidste Tider.
København.
- Varenus, B. 1998
han ägde bo och skeppslid. Om rumslighet och relationer i vikingatid och medeltid.
Studia Archaeologica Universitatis Umensis 10. Umeå.

* Fagfællebedømt artikel